

PROCEDEE DE TRADUCERE A VERBELOR PREFIXALE DIN LIMBA RUSĂ (ÎN BAZA TRADUCERILOR ROMÂNEȘTI)

Aliona SOBOL

Universitatea de Stat din Moldova

De regulă, în limba rusă prefixul conferă verbului la care a fost atașat valori semantice suplimentare, pe care limba română le exprimă, de obicei, prin mijloace lexicale (adverbe, locuțiuni adverbiale, verbe semiauxiliare aspectuale, locuțiuni verbale etc.). În procesul de traducere a operelor literare din limba rusă în română sunt utilizate diverse procedee, care, în ordinea descreșterii frecvenței, sunt: perifraza, accentuarea, transpunerea / transpoziția și modularea.

Cuvinte-cheie: *echivalent, verb prefixal, procedeu de traducere, perifrază, accentuare, transpunere / transpoziție, modulare.*

TRANSLATION PROCEDURES OF PREFIXAL VERBS FROM RUSSIAN LANGUAGE (ON THE BASIS OF ROMANIAN TRANSLATIONS)

As a rule, in Russian language prefixes add to the verb, which it was attached to, additional semantic values, that Romanian language are usually expressed by lexical means (adverbs, adverbial locutions, aspectual verbs, verbal locutions etc.). In the translation process of literary works from Russian language into Romanian, there are used various methods, which, in the decrescendo order of the frequency are: periphrasis, accentuation, transposition and modulation.

Keywords: *equivalent, prefixed verb, translation procedure, periphrasis, accentuation, transposition, modulation.*

Pe parcursul unui proces îndelungat de constituire a traductologiei au evoluat și opiniile asupra esenței traducerii. Acestea corespund unor etape diferite de dezvoltare a domeniului, generând, concomitent, multiple interpretări ale unuia dintre conceptele-cheie ale teoriei traducerii – echivalența, definită drept „egalitate de valoare, de semnificație, de sens; calitatea a ceea ce este echivalent” [4, p.328]. Conform *Dicționarului contextual de termeni traductologici*, în lingvistică conceptul *echivalență* are semnificația de „...relația de identitate între două unități de sens diferite, având aceeași denotație și aceeași conotație” [3, p.76]. Deși tipologia echivalenței variază uneori de la un teoretician la altul, majoritatea recunosc strânsa legătură ce se stabilește între echivalență și procedeele de traducere. Astfel, cele mai multe încercări de a defini echivalența au la bază descrierea unor procedee de traducere. Totodată, caracterul echivalenței textelor este dictat și de stilul funcțional respectiv.

Printre cele mai dificile experiențe de traducere sunt considerate cele ce vizează categorii gramaticale prezente în limba-sursă, dar inexistente în limba-țintă sau cele ce se referă la alomorfismul mijloacelor de exprimare a unei categorii gramaticale în limbi diferite. Referindu-ne la limbile română și rusă, remarcăm anumite similitudini (cum ar fi aproximativ același sistem al părților de vorbire), condiționate de apartenența acestora la aceeași familie de limbi – cea indo-europeană. Există însă și multe diferențe ce pot fi explicate atât prin faptul că limbile menționate aparțin unor grupuri diferite, cât și prin caracterul variat al limbilor: sintetic al limbii ruse și cel analitico-sintetic al celei române. Printre particularitățile de limbă ce prezintă dificultăți în cadrul procesului de traducere putem menționa următoarele: prezența categoriei determinării în limba română și absența acesteia în rusă, prezența categoriei gramaticale a aspectului verbal în limba rusă și lipsa acesteia în română etc.

Datorită caracterului analitico-sintetic al limbii române, de cele mai multe ori unui cuvânt din limba rusă îi corespund două sau mai multe cuvinte românești. După cum susține lingvistul Alexandru Zacordoneț, un excelent cunoscător de limbă rusă (născut în Ucraina, dar, de la vârsta de un an, și-a petrecut copilăria în orașul Chișinău, unde a urmat școala primară și liceul, licențiat al Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Iași), „Această pluralitate de vocabule românești ce se opune frecvent unui singur cuvânt rusesc are mai multe cauze. Cauza cea mai evidentă este prezența prefixului la cuvintele respective rusești, mai exact utilizarea pe scară largă a prefixării în limba rusă” [9, p.23-24]. De regulă, prefixul conferă verbului la care a fost atașat valori semantice suplimentare (faza de început sau sfârșit al acțiunii, caracterul durativ sau momentan, iterativ sau rezultativ etc.).

Atât verbele prefixale, cât și cele sufixale formează niște clase ce se referă la aspectualitatea lexicală și pentru care se utilizează termenul de origine germană *Aktionsart* (numit în literatura de specialitate și *modal acțiunii, aspecte lexicale* [I.Evseev], *aspect obiectiv* sau *modal procesului* [O.Ducrot, J.M. Schaeffer], *modalități ale acțiunii*, rus. *снocoб деуcтвoя*, span. *modo de acción*). Lingviștii ruși A.V. Bondarko și L.L. Bulanin consideră că *Aktionsart* reprezintă niște grupări semantice de verbe și, parțial, de formare a cuvintelor, care se delimitează pe baza comunității tipului de desfășurare a acțiunii [10, p.11]. Pentru a reda diverse tipuri de *Aktionsart*, limba română recurge, de obicei, la mijloace lexicale (adverbe, locuțiuni adverbiale, verbe semiauxiliare aspectuale, locuțiuni verbale etc.), iar rusa, în cele mai multe cazuri, la morfeme afixale, întrucât în limbile de origine slavă prefixele au două valori: lexicală și gramaticală și, în dependență de acestea, două funcții: derivativă și de perfectivare (de schimbare a categoriei gramaticale a aspectului verbal din imperfectiv în perfectiv).

În articolul de față ne-am propus să urmărim ce procedee sunt preferate la traducerea din limba rusă în română a verbelor prefixale, având ca reper traducerea trilogiei scriitorului Alexei Tolstoi *Хождение по мукам* (*Drumul pătimirilor*), efectuată de traducătorul Vasile Levițchi.

Prin *procedeu de traducere*, numit în literatura de specialitate și *de transfer*, conform *Dicționarului contextual de termeni traductologici*, se are în vedere „orice modalitate folosită deliberat de traducător în momentul reflecției asupra TS [textului sursă – n.n.] și al căutării unui echivalent” [3, p.150]. Deși tipologia procedeelelor de traducere diferă deseori de la un traductolog la altul, vom menționa totuși unele dintre ele. Profesorul Peter Newmark, una dintre principalele figuri ale traductologiei din țările anglofone, numit și campion al studiilor de traducere, delimitează două categorii mari: 1) traducerea literală / semantică, pe care o consideră cea mai importantă, și 2) alte procedee, printre care calcul, transferul, echivalentul cultural, echivalentul funcțional, echivalentul descriptiv, sinonimia, transpoziția, modularea, compensarea, parafraza etc. [7, p.7-8].

Autorii Jean-Paul Vinay și Jean Darbelnet, citați de lingvistul Roger Bell, stabilesc 3 subdiviziuni ale traducerii literale/semantice: împrumutul, calcul și traducerea literală (propriu-zisă – n.n.) și 4 ale traducerii libere: transpunerea, modularea, echivalența și adaptarea [1, p.88].

Așadar, unul dintre procedee este **perifraza**, numită și *traducere analitică* de către Sara Buium, autoarea lucrării *Probleme ale teoriei traducerii*. Termenul *perifrază* [gr. *periphrasis* < *peri* – împrejur, *phrasis* – vorbire] este definit drept „procedeu gramatical și stilistic de exprimare prin mai multe cuvinte a ceea ce, în mod obișnuit, se poate reda printr-un singur cuvânt; grup de cuvinte care înlocuiește un termen unic cu același sens” [4, p.779]. Ca termen ce ține de teoria traducerii, conform *Dicționarului contextual de termeni traductologici*, perifraza are semnificația de „rezultatul unei amplificări ce rezidă în înlocuirea unui cuvânt din textul sursă printr-un grup de cuvinte sau printr-o expresie cu sens echivalent, în textul țintă” [3, p.144].

La traducerea din limba rusă în română un procedeu productiv este *perifraza verbală*, o construcție formată dintr-un verb însoțit de un semiauxiliar de modalitate sau de aspect. Alexandru Zacordoneț consideră perifraza „un echivalent românesc obișnuit și aproape întotdeauna unicul posibil al verbului rus...” [11, p.397].

Să analizăm exemplele:

„...но он, глядя на хозяйку длинным, странным взором, неожиданно **заговорил** о том, что искусства вообще никакого нет...” [12, p.24] –

„...dar Bessonov o ținute pe stăpâna casei cu o privire stranie și stăruitoare, apoi deodată **începu să spună** că de fapt nu există niciun fel de artă...” [8, p.40].

În traducerea românească, verbului prefixal **заговорил**, cu forma de infinitiv *заговорить*, pf., -1. (*a începe*) *a vorbi*, *a lua cuvântul*, îi corespunde perifraza **începu să spună**, alcătuită din verbul semiauxiliar de aspect cu semantică incoativă *a începe* (una dintre cele mai frecvente semnificații pe care le poate avea un verb derivat cu prefixul *за-* este de început al acțiunii) și un verb la modul conjunctiv.

Următorul exemplu din limba rusă de asemenea conține un verb derivat cu ajutorul prefixului *за-*:

„Екатерина Дмитриевна села на кровать, щекою прижалась к Дашиной голой спине и **засмеялась**...” [12, p.23],

„Ecatarina Dmitrievna se așeză și ea pe marginea patului, atinse cu obrazul spinarea goală a Dașei și **începu să râdă**...” [8, p.37].

Ca și în exemplul precedent, verbului prefixal *засмеяться*, pf. – *a începe a râde*, *a izbucni în râs* îi corespunde perifraza formată din verbul semiauxiliar de aspect cu semantică incoativă *a începe* și un verb la modul conjunctiv.

Să urmărim un exemplu în care verbul din limba rusă este derivat cu prefixul *до-* ce îi imprimă nuanța de acțiune încetată:

„Она **не дослушала**, кивнула головой...” [12, p.19] –

„Nu-l mai **ascultă până la capăt**...” [8, p.33].

În versiunea românească, verbul prefixal **не дослушала**, cu forma inițială *дослушать*, pf. – **a asculta (a audia) până la sfârșit**, este înlocuit de perifraza constituită dintr-un verb și locuțiunea adverbială de mod **până la capăt**.

Alt procedeu de traducere, utilizat de translatorul Vasile Levițchi, este **accentuarea**, căreia Leon D. Levițchi, autorul lucrării *Îndrumar pentru traducătorii din limba engleză în limba română*, recomanda să i se acorde un sens mult mai larg decât cel pe care și-l revendică fonetica. Astfel, **accentuarea** să fie considerată „...orice mod posibil de subliniere, de scoatere în evidență a unei noțiuni, a unei idei, a unui sentiment, a unei atitudini etc., prin mijloacele limbii...” [apud 3, p.133].

Să comparăm exemplele:

„Даша легла лицом в подушку и, кусая её, чтобы не кричать, **заплакала**.” [12, p.27] –

„Dașa își îngropă fața în pernă și, mușcând din ea, ca să nu țipe, **izbucni în hohote de plâns**.” [8, p.44]

Verbul prefixal cu semantică incoativă **заплакала**, la infinitiv – *заплакать*, pf.- (**a începe**) **a plânge**, este tradus românește prin sintagma **izbucni în hohote de plâns**. Traducătorul a utilizat, în acest caz, o expresie care conține, față de lexemul *a plânge*, un sem denotativ în plus, pe cel al intensității, întrucât verbul *a izbucni* are semnificația: „A se manifesta brusc și cu putere; a se arăta deodată; *p. ext.* a țâșni. **2.** (Despre sunete, vorbe etc.; la pers. 3) A se porni deodată și cu intensitate, a se auzi deodată” [4, p.511]. Astfel a accentuat starea emotivă de tristețe și de durere a personajului feminin.

Și în alte cazuri la traducerea verbului prefixal cu semantică incoativă **заплакала** este utilizat procedeul **accentuării**. De exemplu:

„И уже горько **заплакала**...” [12, p.31] –

„Și în cele din urmă **plânse cu lacrimi** amare...” [8, p.50]

Întrucât expresia *горько плакать* are în limba română echivalentul *a plânge amar*, observăm în versiunea românească un element în plus față de original; e vorba de substantivul **lacrimă** la cazul acuzativ, numărul plural: **cu lacrimi**. Conform *Dicționarului explicativ al limbii române*, verbul **a plânge** are semnificația: „A vărsa lacrimi (de durere, de întristare, de emoție sau de bucurie); a lăcrima. **2.** Tranz. A boci, a jeli o persoană moartă, un lucru pierdut, o situație dureroasă, vărsând lacrimi, tânguindu-se” [4, p.806]. Astfel, sememul *a plânge* conține deja semul *lacrimi*, de aceea considerăm construcția **plânse cu lacrimi amare** una pleonastică, care, probabil, a fost intenționat utilizată de traducător, pentru a accentua starea emoțională a personajului feminin și, implicit, impactul asupra receptorului.

Alt exemplu în care traducătorul a utilizat același procedeu, **accentuarea**:

„Во время этих слов лицо Николая Ивановича было как каменное, но сердце его нырнуло и **задрожало** от радости...” [12, p.30] –

„În timpul acestui schimb de cuvinte fața lui Nicolai Ivanovici era împietrită, dar inima îi **tresări și i se umplu** de bucurie...” [8, p.47]

Verbul prefixal cu semantică incoativă *задрожать* are semnificația **a începe a tremura (a dârdâi), a vibra; a fi cuprins de un fior; a se înflora**. Și în acest caz translatorul a preferat să accentueze starea de bucurie a personajului. Utilizarea verbului **se umplu**, împreună cu **tresări**, contribuie la exprimarea intensității trăirii personajului.

Încă un caz de utilizare în traducere a aceluiași procedeu îl putem urmări în exemplul următor:

„Здесь **можно подремать** ещё с полстолетия, верю.” [12, p.16] –

„Nimic de zis, **s-ar mai putea dormi** în ele cam o jumătate de veac.” [8, p.28]

Prefixul *но-* imprimă verbului *дремать* nuanța de acțiune limitată în timp și în plinătatea manifestării ei, actualizată în limba română de adverbul de mod **puțin** și adjectivele calitative **ușor** și **scurt**. Astfel, verbul prefixal *подремать*, pf., pop., are semnificația **a moțâi, a ațipi, a picura (puțin)**. **A începe să doarmă, a fi cuprins de un somn ușor (și scurt)**. Asemenea verbe se înscriu în Aktionsart limitativ. Traducătorul, dimpotrivă, preferă să utilizeze sintagma **s-ar mai putea dormi**, care conține lexemul verbal **a dormi**, cu un sem denotativ în plus, pe cel al intensității, față de variantele din dicționarul bilingv, întrucât **a dormi** are, conform *Dicționarului explicativ al limbii române*, sensul de **A se afla în stare de somn, a fi adormit** [4, p.316].

Același procedeu, al accentuării, este utilizat de traducătorul V.Levițchi și în următorul fragment:

„Даша возмутилась, позвала его в лес и там... **наговорила**... что она возмущена, считает его личностью с развращённым воображением...” [12, p.22] –

„Indignată peste măsură, Dașa l-a chemat în pădure și...îi **turui răspicat**...că e revoltată și îl consideră drept un individ cu imaginația depravată...” [8, p.36]

Verbul prefixal **наговорила**, cu forma inițială *наговорить*, pf. – **a spune multe**, **a pălăvrăgi**, **a flecări**, corespunde tipului cumulativ de Aktionsart (de cumulare de acțiuni, obiecte sau capacități ale lor), accentul punându-se, datorită lexeului **multe**, pe volumul celor spuse, pe când în versiunea românească apare formația onomatopeică **turui** (cu marca stilistică *familiar și depreciativ*), care are semnificația *A vorbi întruna și repede (fără a spune lucruri importante)* [4, p.1122]. Accentul se deplasează astfel, datorită adverbului de durată *întruna*, pe durata sau tempoul vorbirii.

Alt procedeu prezent în traducerea verbelor prefixale din limba rusă este **transpoziția** (termen utilizat de către lingvистa Sara Buium și Georgiana Lungu Badea, autoarea lucrării lexicografice *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*). Pentru același procedeu circulă și termenul **transpunere**, utilizat de către Roger T. Bell și Teodora Cristea. Roger T. Bell definește procedeul prin „redarea unui element din limba-sursă cu ajutorul unor elemente din limba-țintă care sunt echivalente din punct de vedere semantic, însă nu și formal (de exemplu, datorită schimbărilor categoriei gramaticale)...” [1, p.88]. Astfel, în traducere sunt utilizate alte părți de vorbire decât în original: verbul poate fi tradus prin substantiv, adjectiv, adverb etc.

De exemplu:

„Выдернула у швейцара шубу и **побежала** к парадным дверям.” [12, p.19] –

„După care își zmulse șuba din mâna portarului și **porni** apoi **cu pași repezi** spre ieșire.” [8, p.33]

În traducerea realizată de Vasile Levițchi, verbului prefixal cu semantică incoativă **побежала**, cu forma inițială *побежать*, pf. – 2. **a începe a alerga**, îi corespunde sintagma **porni cu pași repezi**, formată dintr-un verb, substantiv la cazul acuzativ și un adjectiv calitativ.

Alt caz de **transpoziție**:

„Не дыша, она ждала, что Николай Иванович либо зарыдает, либо **закричит** как-нибудь страшно.” [12, p.26] –

„Aștepta cu suflul la gură ca Nicolai Ivanovici să izbucnească în hohote de plâns sau **să scoată niște urlete** îngrozitoare.” [8, p.43]

Verbul prefixal din textul original **закричит**, cu forma inițială *закричать*, pf. – **a începe a striga**, (**a țipa**, **a răzni**) are semantică incoativă. În versiunea românească îi corespunde expresia **să scoată niște urlete**, formată dintr-un verb și un substantiv la cazul acuzativ.

Un alt procedeu de traducere a verbelor prefixale din limba rusă, atestat în versiunile românești, este **modularea**, care, conform *Dicționarului contextual de termeni traductologici*, „...constă în restructurarea unui enunț din textul țintă, determinând o schimbare a punctului de vedere sau a gradului de claritate, în raport cu formularea din original, lucru care se întâmplă îndeosebi atunci când se utilizează partea în locul întregului, abstractul în locul concretului, conjugarea activă în locul celeia pasive” [3, p.134].

De exemplu:

„...и особенно другими стали глаза, замечательные глаза, **посмотришь в них – голова закружится**.” [12, p.24] –

„...și mai ales ochii erau cu totul alții, niște ochi admirabili, **în stare să-l amețească pe cel care i-ar privi**.” [8, p.39]

Verbul prefixal din textul original **закружится** provine de la forma inițială *закружиться*, pf., și are, conform dicționarului bilingv, semnificația 1. **a începe a se învârti**, **a se roti**, 2. **a ameți**, **у него закружилась голова** – **a început să i se învârtască capul**.

În textul original prima propoziție din fraza **посмотришь в них – голова закружится** are subiectul inclus și se referă la persoana a doua, numărul singular, prin urmare **tu îi vei privi**, pe când în versiunea tradusă perspectiva se schimbă de la persoana a doua, numărul singular la persoana a treia, numărul plural: **ochii**, respectiv **ei erau... în stare să-l amețească pe cel care i-ar privi**.

În concluzie, menționăm că, datorită valorilor pe care le au, prefixele din limba rusă contribuie la redarea diverselor tipuri de Aktionsart. Pentru a reda semnificația pe care o au verbele prefixale din limba rusă, limba

română recurge, de obicei, la mijloace lexicale (adverbe, locuțiuni adverbiale, verbe semiauxiliare aspectuale, locuțiuni verbale etc. În procesul de traducere din limba rusă în română a operelor literare sunt utilizate diverse procedee și, având ca reper traducerea trilogiei lui Alexei Tolstoi *Хождение по мукам* (*Drumul pătimirilor*), efectuată de traducătorul Vasile Levițchi, am stabilit care dintre ele sunt preferate la traducerea verbelor prefixale. Astfel, am remarcat prezența următoarelor procedee de traducere, care, în ordinea descreșterii frecvenței, sunt: perifraza, accentuarea, transpunerea / transpoziția și modularea.

Bibliografie:

1. BELL, R.T. *Teoria și practica traducerii* / Traducere de Cătălina Gazi. Iași: Polirom, 2000. 312 p.
2. BUIUM, S. *Probleme ale teoriei traducerii*. Universitatea din București, Facultatea de Limbi Slave, 1977. 184 p.
3. Dicționar contextual de termeni traductologici: franceză-română / Volum coordonat de Maria Țenchea. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2008. 245 p. ISBN 978-973-125-062-5
4. Dicționarul explicativ al limbii române. Ed. II. București: Univers Enciclopedic, 1996. 1992 p.
5. DUCROT, O., SCHAEFFER, J.M. *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. București: Babel, 1996. 532 p. ISBN 973-48-1027-8
6. EVSEEV, I. *Semantica verbului: Categoriile de acțiune, devenire și stare*. Timișoara: Facla, 1974. 183 p.
7. NEWMARK, P. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall, 1988. [Accesat 10.11.2014] Disponibil: <http://carynannerisly.wikispaces.com/file/view/A+Textbook+of+Translation+by+Peter+Newmark.pdf>
8. TOLSTOI, A. *Drumul pătimirilor: Trilogie*. Vol. 1: Cartea 1: *Surorile*. Cartea 2: *Anul optsprezece* / Traducător V.Levițchi. Chișinău: Literatura artistică, 1978. 720 p.
9. ZACORDONEȚ, Al. *Probleme de stilistică comparată privind limba română și limba rusă*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2000. 284 p. ISBN 973-9312-82-9
10. БОНДАРКО, А.В., БУЛАНИН, Л.Л. *Русский глагол*. Ленинград: Просвещение, 1967. 190 с.
11. ЗАКОРДОНЕЦ, А. Лингвистические аспекты переводов с русского языка на румынский. În: *Romanoslavica*, XVI, București, 1968, p.397-407.
12. ТОЛСТОЙ, А. *Хождение по мукам. Трилогия: Сестры. Восемнадцатый год*. Кишинев: Лумина, 1978. 478 с.

Prezentat la 26.09.2014